

ПРОФЕСІЙНИЙ АКсіОГЕНЕЗ ЯК ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Проблеми, що пов'язані з людськими цінностями, займають одне з провідних місць у дослідженні соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозуванні. Формування ціннісних орієнтацій сприяє процесу розвитку особистості в цілому. Як один з елементів структури особистості, вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійно-трудової діяльності в юнацькому віці. Саме завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісно в оточуючому її світі.

У контексті сучасних освітньо-виховних орієнтирів в Україні вагомим значення набуває здатність студентства до самопізнання й самовизначення, що має на меті прийняття остаточної відповідальності за власне особистісне та професійне самовдосконалення. Бажаним підсумком цього процесу виступає становлення соціально спрямованої та індивідуально збалансованої ціннісно-сислової сфери особистості професіонала.

До проблеми природи цінностей у своїх дослідженнях звертаються такі

відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як К.Абульханова – Славська, А.Адлер, Г.Балл, І.БехМ.Боришевський, О.Бреусенко, З.Карпенко, К.Клакхон, О.Колісник, Д.Леонт'єв, О.Леонт'єв, С.Максименко, В.Москалець, О.Музика, Г.Радчук, М.Рокич, В.Роменець, С.Рубінштейн, М.Савчин, Т.Титаренко, Р.Шакуров, Ш.Шварц та інші.

У роботах науковців розглядаються сутність самих понять «цінність», «система цінностей», їх особливості та функції (Г.Будинайте, Т.Буякас, Б.Додонов, Д.Леонт'єв, М.Рокич, Р.Шакурова, В.Ядов та ін.), динаміка і трансформація системи цінностей в залежності від віку (Л.Виготський, І.Дубровіна, Д.Ельконін, І.Кон, О.Леонт'єв, та ін.), принципи їх класифікації (О.Дробницький, П.Каптерев, В.Тугаринов, Е.Фромм, та ін.), специфіка морально – етичних цінностей (М.Боришевський, Б.Братусь, З.Карпенко, Л.Кольберг, Г.Міненко, О.Піркова, Г.Сковорода, А.Фурман, А.Хвостов, М.Чаїнська, Г.Шпет, П.Юркевич та ін.).

Методологічні основи дослідження проблеми професійного аксіогенезу у психології закладено у працях Б.Ананьева, Л.Анциферової, О. Асмолова, Б.Братуся, Ф. Василюка, З. Карпенко, Д.Леонт'єва, О.Леонт'єва, Т. Титаренко, С.Рубінштейна, В.Франкла, Н.Чепелевої та інших, які показали значущість професійних цінностей у розвитку особистості, визначили специфіку особистісного, діяльнісного і системного підходів до вивчення цієї проблеми. Лінія методологічного дослідження професійного аксіогенезу з різних позицій зараз активно розвивається у працях Т.Вілюжаніної, Н.Зотової, Н.Максимчук, О.Мартинюк, М.Мицька, А.Серого, М.Яницького та ін.

Але, незважаючи на чималу кількість відповідних праць, до сьогодні немає єдиної теорії, яка би повністю представила й висвітлила усі ціннісні аспекти професійної діяльності вчителя.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей становлення професійного аксіогенезу майбутніх вчителів початкових класів.

Актуальність дослідження посилюють суперечності між інноваційним змістом соціального замовлення на вчителя нового типу і традиційною системою фахової підготовки; між завданням формування професійного аксіогенезу особистості майбутнього вчителя і складними умовами соціокультурного розвитку в період суспільно-економічної кризи, що значно погіршує соціальний та економічний статус педагога.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних дослідників показує, що у психології достатньо детально досліджено різні аспекти аксіогенезу майбутнього педагога. Проте, недостатню увагу приділено цілісному, системному аналізу професійного аксіогенезу, причому важливість та необхідність саме такого аналізу підкреслюється багатьма дослідниками. Сьогодні у психології нечітко визначено критерії професійного аксіогенезу, показники його рівнів, недостатньо вивчені психологічні чинники генезису професійно значущих цінностей та шляхи оптимізації цього процесу

Здійснений нами теоретичний аналіз дозволяє визначити професійний аксіогенез як індивідуальний, послідовний, неперервний, закономірний процес розвитку професійних ціннісних орієнтацій особистості, що детермінований специфікою професійної діяльності. Особистісні цінності майбутнього фахівця, справді, набудуть статусу професійно значущих, якщо він буде внутрішньо вільним у ситуації вибору і здатним приймати відповідальність за процес та результат своєї діяльності. За А.Петровським, «вільне прийняття на себе відповідальності за невідомий заздалегідь розвиток подій, яке може бути описане як вільний вибір відповідальності чи як відповідальний вибір свободи» є характеристикою особистісної зрілості, що, на нашу думку, є свідченням професійного аксіогенезу майбутнього педагога [3, с. 94]. Відповідно професійний аксіогенез напряму залежить від здатності особистості приймати на себе відповідальність у «ситуації

деонтологічного вибору», а для цього необхідною передумовою є осмисленість майбутнім фахівцем себе у всіх часових аспектах суб'єктивної реальності [7, с.160]. Осмисленість педагогом процесу свого життя виконує функцію саморозвитку (самопізнання і самореалізації) та включає сформоване ціннісно-сміслову ядро (широкий спектр особистісно-значущих цінностей, екзистенційну орієнтацію). Характерно, що загальна осмисленість життя виявляється у розумінні, усвідомленні педагогом його смислу; високою активністю у його практичній реалізації; транспективною і перспективною локалізацією смислу життя на осі психологічного часу; опосередкованістю смислу життя реальними цілями, планами і програмами.

Як уже зазначалося, ціннісно-сміслова сфера розглядається як системна сукупність двох найважливіших компонентів – цінностей та особистісних смислів. Актуальним напрямком дослідження ціннісно-сміислової сфери З. Карпенко та Г. Радчук вважають вивчення різноманітних її виявів: мотиваційних і спонукальних чинників, емоційно-ціннісних характеристик процесів переживання, самовизначення й життєвої активності суб'єкта, а також умов аксіогенезу особистості у процесі здобуття нею вищої освіти.

Однією із сутнісних характеристик системи ціннісних ставлень майбутнього вчителя початкових класів є прагнення до самовизначення, реалізації своїх можливостей, інтенцій. Самовизначаючись щодо об'єктивно і суб'єктивно значущих аспектів дійсності, майбутній вчитель реалізує свою життєву перспективу, свободу вибору і творчість у середовищі соціокультурних і діяльнісних обмежень, норм, стандартів і стереотипів [2].

Особистісне самовизначення здійснюється внаслідок ієрархізації та впорядкування ціннісно-сміислової сфери індивіда. На думку В. Сметанюка, «суть феномену ціннісного самовизначення особистості полягає в усвідомленні, добровільному прийнятті і відстоюванні своєї позиції у складноструктурованому багаторівневому спектрі суб'єктності» майбутнього педагога. Аналізуючи концептуальні позиції З.Карпенко щодо аксіогенезу на проблему ціннісного самовизначення, бачимо, що цей феномен охоплює індивідуальний (моносуб'єктний) рівень, що означає адаптивно-прагматичне пристосування до умов професійної діяльності; особистісний (полісуб'єктний) рівень, що зумовлює моральне самовизначення у групі; індивідуальний (метасуб'єктний) рівень з екзистенційним самовизначенням у потоці життєдіяльності; абсолютносуб'єктний рівень, що стосується пошуків кінцевого сенсу існування і світобудови [4, с.4].

Діяльність педагога, у якого відбувається професійний аксіогенез, характеризується соціальністю, оскільки вона відбувається у просторі спів-буття [6]. Майбутній педагог у «контактах з іншими стає все більш відкритим і природним, але при цьому – більш реалістичним, гнучким, здатним компетентно вирішувати міжособистісні суперечності і співіснувати з іншими у максимально можливій гармонії» [5].

Як відзначає А. Колишко, ціннісне самоставлення майбутніх педагогів є важливою передумовою виникнення ціннісного ставлення і до інших суб'єктів освітнього простору, зокрема його учнів [1, с.37]. Таке ставлення передбачає установку на дитину як на мету, суб'єкт діяльності, а не на засіб; установку на співпрацю з дітьми; прагнення до спільного з ними особистісного росту і розвитку; готовність до діалогічного спілкування з учнями, відкритості, конгруентності у взаємодії з ними; установку на пізнання себе і своїх учнів. Характерно, що чим більша потреба вчителя в учневі перетворена в особистісну потребу, яка наповнена унікальним смислом, тим сильніше вона знаходить свій прояв в його ціннісному ставленні до нього. Важливим у структурі ставлень майбутнього педагога є його ставлення до предмету і цінностей професійної діяльності. Так, ставлення до майбутньої професії дозволяє студенту проектувати зміст професійної діяльності і свій власний розвиток у ній. Відтак ціннісне ставлення до педагогічної діяльності ми розуміємо, як осмислену професійну позицію, що має прояв у педагогічній спрямованості і обумовлює активність суб'єкта у діяльності. Таке ставлення майбутнього педагога до своєї професійної діяльності дозволяє стати її суб'єктом, а не «носієм» сукупності предметних знань і способів їх передачі, подолати формалізм, орієнтацію на стандарти, відчуженість, які стоять на заваді розкриттю суб'єктності учнів. Як відзначає Ю. Сенько, ціннісні ставлення педагога можуть характеризувати його особистісну зрілість [6]. Зокрема, у «здатності прийняти і проявити своє «Я», прийняти «Іншого» таким як він є і здійснити власний внесок у професійну діяльність» полягає особистісна зрілість педагога [5].

Отже, у контексті нашого дослідження професійний аксіогенез розглядається як індивідуальний, послідовний, неперервний, закономірний процес розвитку професійних ціннісних орієнтацій особистості, що детермінований специфікою професійної діяльності. Насамкінець зауважимо, що ціннісно – сміслова сфера протягом свого розвитку потрапляє під одночасний вплив багатьох чинників, суб'єктивних та об'єктивних, що впливають на формування системи цінностей, побудову їх ієрархії, стимулюють пошук і знаходження особистісних смислів, визначення відповідних життєвих планів, намірів та перспектив їх реалізації. Одним із таких значущих чинників виступає учбово-професійна діяльність як провідний стимул особистісного становлення в умовах вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колишко А. М. Психология самоотношения: учеб. пособие /А.М.Колышко. – Гродно: ГрГУ, 2004. – 102 с.

2. Мильман В. Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности / В.Э.Мильман // *Вопросы психологии* : издаётся с 1955 года / Ред. А.М. Матюшкин, А.В. Брушлинский. – 1987. – №5 сентябрь-октябрь 1987. – С.129-139.
3. Петровский А. В. Психология развивающейся личности. – М.: Педагогика, 1987. - С. 8-75.
4. Сметаняк В. І. Психологічні особливості ціннісного самовизначення старшокласників: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. І. Сметаняк. — Івано-Франківськ : Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, 2003. — 20 с.
5. Роджерс К. Р. *Взгляд на психотерапию. Становление человека* / пер. с англ. Е.И. Исениной. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с
6. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Ю. В. Сенько. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 240 с.
7. Серый А.В. Осмысленное отношение к профессиональной деятельности как условие развития профессионально-значимые качества психологов-практиков / А.В.Серый // «Вестник Кемеровского Государственного Университета». – №2 (22). – Кемерово: «Компания Юнити», 2005. – С.160 - 164.

Процишин В. – Д.

Науковий керівник – к. психолог. н. Гончаровська Г.Ф.

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Тема життєвих цінностей особистості стосується глибинного смислу людського життя і є складною, актуальною, неоднозначною, багатовимірною, внутрішньо суперечливою. Особливою гостроти вона набуває сьогодні, коли проблеми соціально-економічного і політичного розвитку країни болюче вразили молодь, коли загальнолюдські цінності, що визначались віками, нерідко поступаються тимчасовому, матеріальному, коли все помітніше стає падіння моралі, врешті – коли втрачає цінність найцінніше – людське життя.

Між тим система цінностей формує наш світогляд, усвідомлені цінності стають переконанням, стержнем життєвої орієнтації і поведінки. Як відзначає Н.А. Кирилова, ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і змістовну активність особистості, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає сенсу і спрямованості особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Метою статті є теоретичний аналіз ґендерних відмінностей ціннісних орієнтацій старшокласників.

Загалом, можна вичленили кілька інваріантних підходів щодо взаємодії ґносеологічного та аксіологічного знання. Перший підхід пов'язаний із їх взаємовиключенням. Його прихильники вказують на безсилля науки у питаннях сенсу життя, призначення людини і пропонують доповнювати об'єктивні дані ціннісними характеристиками; але у цьому разі система цінностей неможлива для каузального обґрунтування.

Другий підхід передбачає паралельне співіснування ціннісне нейтральної науки й аксіології, які у певних моментах взаємодоповнюються (М. Вебер, Р. Перрі, К. Ясперс). Під цим кутом зору наука здатна прилучитися до світу вартостей лише як «інструментальна цінність».

Третій підхід на перший план висуває науку, яка може вирішувати будь-які, у тому числі й ціннісні проблеми. Тому цінності слід вивчати як природні факти, що підлягають оцінці (Д.Дьюї).

Четвертий підхід одночасно наголошує на єдності і специфікації наукового та аксіологічного поглядів, тому вчені не повинні ігнорувати моральні вимоги і загальнолюдські вартості (М. Рейдер).

П'ятий підхід акцентує увагу на залежності науки від невмотивованих раціонально-ціннісних суджень, котрі виникають при схваленні чи запереченні наукової гіпотези.

Прихильники шостого підходу утверджують функціонування науки у ролі справжньої цінності, постулюють взаємопроникнення і неподільний зв'язок ґносеології та аксіології, що здійснюється в акті оцінки як форми пізнання; наука ж, зі свого боку, є одним з видів орієнтувально-оцінювальної діяльності [3].

У філософії ціннісна проблематика вивчається в окремому розділі — аксіології, що систематизує філософсько-теоретичне значення про цінності, тенденції і закономірності їх розвитку. У наш час аксіологія вийшла за межі філософсько-теоретичного знання, зумовлюючи виникнення нових, ціннісно-зорієнтованих дисциплін.

Введенню категорії «цінність» у термінологічний обіг сучасна наука завдячує І. Канту. У працях учнів і послідовників Канта проблема цінностей набула вже самостійного значення.

«Цінність» як філософська категорія, що має універсальний характер, увійшла у філософію як самостійна категорія в 60-х роках XIX століття В XX столітті, та й на початку XXI сторіччя філософія цінностей займає одне з центральних місць як серед широко розповсюджених галузей філософської думки (в екзистенціалізмі, неофрейдизмі, герменевтиці філософії й ін.), так і серед традиційних філософських дисциплін - поряд з онтологією, теорією пізнання, соціальною філософією, загальною методологією, теоретичною естетикою, загальною етикою [1].

У сучасній філософській літературі цінності розглядаються як приналежність духовної культури (А.Г. Здравомислов); характеристика взаємозв'язку природних і соціальних явищ з потребами суб'єкта (Ю.Д.Гранін);